

פרשה סתומה ביצירתו של אימבר

יצחק זילבר שלג

אוסטין

הכל יודעים, כי אימבר היה משורר עברי וחיבר את ההמנון הלאומי "התקוה". מעטים יודעים, כי כתב אנגלית באנגליה ובאמריקה. ושאר למקום של כבוד בספרות העולם ובחברה הלא-יהודית. ומעטים שבמעטים יודעים, כי נתפס להתרברבות ולסילוף דעת — מדעת ושלא מדעת! בוהם, שרלטן, ניצוץ של גאון — זה, לפי שעה, אפיון דמותו על יסוד יצירותיו האנגליות. ומשהו מאפיון זה נמצא בהקדמתו של דב סדן לכל שירי נפתלי הרץ אימבר: "צועני ובוהמין".

בוסטון, ערש התרבות האמריקאית וערשה של העברית באמריקה¹, משכה את אימבר. כשנה לאחר בואו אל ארצות הברית, הגיע אל העיר והודיע לעתונות על שהייתו בכירתה של אנגליה החדשה. בגליון של "טרנסקריפט" (*Transcript*) מעשרים ושבעה בחודש ינואר 1893 הופיעה ידיעה על "סופרים וספרים" ובה נאמר, כי "מר נתלי (!) הרץ אימבר, עברי מאוסטריה, למדן עמוק ועשיר ידיעות בקבלה ביחוד, שנחשב כעת לכרסמכא בעל ערך רב מאוד על-ידי כל אלה שיש להם ענין בחכמת הנסתר ובאצטגנינות, בה השתקע בעיר זו". העתון מזכיר גם גילויים כשונים וחשובים של אימבר בשדה ההסטוריה היהודית וביחוד בתקופת מרד בר-כוכבא ולבסוף, מביא העתון ידיעה על תרגום הווהר², שאימבר עומד לעסוק בו משום "שלא תורגם מעולם", ושרבה של הקהילה הרפורמית, שלמה שינדלר (1842-1915)³ יקדים לו הקדמתו. התרגום לא ראה מעולם אור, משום שלא נמצא לא כסף להוצאתו ולא כשרון לתרגומו. ואולם הידיעה הארוכה על אימבר בעתון מכוכב הכינה את הקרקע לפעולותיו בשדה הקבלה המעשית והעיונית גם יחד.

בשנת 1895 ערך המשורר ירחון שהוקדש לקבלה ושמו אודיאל. החוברת שהופיעה באוגוסט היתה הראשונה והאחרונה. החברה שנתכנתה בשם Cabbalistic

1. ישראל זנגוויל, היה ירדיו של אימבר בלונדון ותרגם "משמר הירדן", "משמר הרייגוס העברי", כלשונו. עיין: ילדי הגיטו [במקורו האנגלי: לונדון, 1926], עמ' 189-190. גם את "התקווה" העתיק זנגוויל לאנגלית ועזר לאימבר במאמציו העיתונאיים בלונדון. ואולם בפרק אחד שבספר — "המשורר העברי החדש" — צייר דמותו של מלכי צדק פינחס, מין הסוואת דמותו של אימבר. כאדם קל-דעת וקל-הליכות, חונף והולך-רכיל וחסר מוסר. זנגוויל האשים את אימבר בשמר, אף-על-פי שלא הוכח הדבר (שם, עמ' 89). ואולם הפרק הנ"ל (עמ' 84-98 וגם עמ' 178-193) עשיר באפיון נכון של דמות המשורר.

2. על בוסטון ועל ערכה בהפצתה של הלשון העברית עיין מאמרי: "ראשיתה וראשונותה של עברית באמריקה" בתוך: הגות עברית באמריקה (תל-אביב, תשל"ב), עמ' 15-30.

3. אימבר לא ידע, כפי הנראה, על תרגום חלקי לווהר בשם "קבלה דינחטה" שנעשה בידי ס. ל. מקנגור (לונדון, 1887), מן התרגום הרומי בשני כרכים של קנור פון רוונרות בשם "קבלה דינחטה" (סולצבך-פרנקפורט, 1677).

4. שלמה שינדלר, שבא מגרמניה לארצות-הברית, הטביע חותמה של ריפורמה קיצונית על "היכל ישראל" בבוסטון, והשפעתו הורגשה במשך יובל שנים.

Publishing Company, ושלא היתה אלא אישיותו של אימבר במסווה מו"ל, לא התגברה על צירי לידתה. אוריאל, מלאך האור, ביכר לפרוש ריעת אופל על כתב-עת המוקדש לכבודו והמשונה במינו מכל כתבי-העת בעולם החדש.

לא חוסר ידיעותיו, לא חוסר השגותיו, לא קלות דעתו ילא קלות מזגו הכשירו את אימבר למחקר הקבלה. כמה הכללות, כמה משפטים קדומים, כמה ציטוטים שגורים בפני כל בד-בי-רב: אלה הם אוצרות ידיעותיו של אימבר בחכמת הסוד.

במאמרו הארוך, "קבלה מהי?", קובע אימבר, כי אברהם אבינו היה סופר-סוד ראשון בספרותנו. וקביעה זו — ערכה כערך הנחתו שרשב"י היה מחברו של הזוהר⁵. "מדע הקבלה" — וזו לשונו של אימבר — תוחם לדעתו שני תחומים: מעשה בראשית ומעשה המרכבה⁶. ובלשון אנגלית, שאינה דגם ללשון ספרות, הוא מבאר לקוראיו את שני המושגים היסודיים בתורת הסוד. ואף-על-פי שהוא נוגע אגב אורחא גם בחסידות — מעין "חיל הישועה היהודי" כלשונו⁷, ומלגלג לבורותה של היהדות הרפורמית⁸, אינו סוטה בדרך-כלל מעיקר מעיינו: הקבלה. ובה — ראשון במעלה — "ספר יצירה", שני לו הזוהר. לפי דעתו, "ספר יצירה, על אף מיעוט עמודיו — מחזיק יותר חכמה מן הכרכים העבים של הרברט ספנסר"⁹. השוואה זו של טכסט קוסמולוגי וקוסמוגוני לכתבים הפוזיטיביסטיים של הוגה-דעות אנגלי אינה באה אלא להפגין ידיעותיו של אימבר בספרות זמנו. ואשר לזוהר: הרי זה ספר פחות חשוב מספריו של האר"י, שחי "בימי הביניים" ושל הבעש"ט¹⁰. ולא זה בלבד: בנשמתו של ר' יצחק לוריא היה ניצוץ מנשמתו של יוחנן המטביל; וניצוץ מנשמת ישו בער בלבו של הבעש"ט¹¹.

אימבר התאמץ לתת משמעות מיסטית לכל תופעות הטבע: העולם ניוון מאויר¹² ואויר מקשר ומהדק מזלות ושמשות ידועים ולא ידועים לנו¹³. זו ההכללה, הנבערה מכל דעת, נשכחת בנקל כשהשראתו השירית מנחה את עטו ויוצרת דימוי כ"תהום הפקפוק", שגישרוהו גיבורי עבר¹⁴. וכשהוא מדבר על ימי בראשית, הוא מעביר לפני

5. אימבר האמין, כמוכן, שרשב"י ובנו אלעזר חיברו את הזוהר וחינו במאה הראשונה! עיין: אוריאל, עמ' 16.

6. מעשה בראשית, שמקורו בבראשית א' ומעשה מרכבה שמקורו ביהזקאל א', נזכרים בשני התלמודים. ואפילו ל"ו הצדיקים, יסודות עולם (אוריאל, עמ' 60). אינם נזכרים בראשונה, במקורות קבלה כפי שאימבר נטה לחשוב, אלא בבבלי, סנהדרין צז. ע"א: סוכה מה. ע"ב.

7. אוריאל, עמ' 16.

8. שם, שם.

9. אימבר מזכיר את ספנסר בולזול גם במאמרו "האויר ופלאיו", אוריאל, עמ' 25, ובהערצה כמאמר שלא נגמר, שם, עמ' 52.

10. שנות חיו של האר"י: 1534-1572. ואשר לספריהם של האר"י ושל הבעש"ט: האר"י כידוע כתב מעט, והבעש"ט לא כתב כלום.

11. אוריאל, עמ' 21. האר"י ויוחנן המטביל, הבעש"ט ואותו האיש: זו ההשוואה המשונה לא באה אלא להחניף לקהל קוראים נוצרי.

12. אוריאל, עמ' 25.

13. שם, עמ' 27.

14. שם, עמ' 41.

קוראיו "יתושים גדולים כעורבים", היוצאים במחול־קרב רעשני בכיצות־בראשית¹⁵. הדימוי השירי — ולא תורת־הסוד — הוא הקרקע המוצק שעליו עומד המשורר. להט מורגש בהרצאת דבריו גם כשהוא נוגע במוסיקה: יעד בראשית הוא אולם ניגוניו של הטבע, בו הושמעו בוקר־בוקר הילולי־קודש לאלוהים על־ידי יצורי אלהים¹⁶. ואולם השגות אלה מתובלות במיתולוגיה שאין לה שחר. צפורה, אשת משה בת יתרו, "אפולו השמי", לא היתה אלא אחת משבע בנות השיר — "אולי בת השיר הלירית" — ומשה לא היה, כמוכן, אלא "משורר גדול"¹⁷. ולא זה בלבד אלא "מוסיקה היתה הפילוסופיה של פולחן ישראל המוסרי ששמו של משה נקרא עליו"¹⁸. וכה נקשרה מוסיקה בדת ובמיסטיקה — שיאה של הדת. כי כוחה של מוסיקה מיסטית ידוע בפולקלור של כל העמים¹⁹. אימבר האמין גם בכחה התיאופיטי של המוסיקה: כיון שטירוף הדעת אינו אלא חולי רוחני, אין להשקיט אותו אלא על ידי כוח רוחני כמוסיקה²⁰. ובקלות־דעת חיוק קלישות דעתו: "פילוסופיה אינה מרפא לכאב שיניים ושמן־קיק אינו ניתן כתרופה לנפש"²¹. במיתולוגיה של אימבר היו הכשדים חלוצי המוסיקה וחסידיהּיהּ לפני משה רבנו²². מוחם של מצרים הופרה על־ידי "גליליו של שור אלוהי שחור, אפיס, שכלם של כשדים ינק מחלב החכמה שהעניקו להם בשפע שדי הטבע, אם הכל"²³. בדימוי אחר השתדל אימבר לשכנע את

15. שם, עמ' 43.

16. שם, עמ' 29. באחת מהארותיו השיריות, הרוות מבדיחות דעתו, אומר אימבר, כי כוכבי שבת הם "אותם בטלני מרום הנודדים ללא כל תכלית בחללי הטבע הרחבים ללא כל שיעור" (שם, עמ' 31). ו"על הרקיע נכתב שיר העלילה של היצירה באותיות אורות", באותיות שאינן אלא כוכבים. אולי נתלוותה עמו השגה זו על־ידי עיון בשירו של מיכ"ל "אל הכוכבים":

או רעיוני אל ושעפי אלוה

על ספרי שחק חקוקים אתמהה?

ובסופו של דבר: "אדם הראשון פוטר ממעונו, מלון ערן, בשל התנהגות רעה וחוסר משמעת" (misconduct and disobedience). ועיין: אוריאל, עמ' 41.

17. שם, עמ' 30.

18. שם, עמ' 31.

19. שם, עמ' 35.

20. שם, עמ' 37.

21. שם, שם. מחציתו הראשונה של המשפט נשמעת כהד חריותו של שקספיר:

... לא קם בארץ פילוסוף

אשר נשא כאב שיניו בנחת.

עיין: רוב מהומה על לא־מאומה, מערכה ה', תופעה א', טור ל"ו.

22. אוריאל, עמ' 39. אימבר נתן סימנים בעמים מתוך קלות דעת וחוסר אחריות: יהודים הושוו לצרפתים, "שמדים שבעמים", צידונים לאנגלים במסחר, מצרים לאמריקנים, אשר עלו כעמים חקלאיים על כל העמים בכושר ההנדסה והבניה. אשכנזים ליוונים כעם הפילוסופים, כשדים לאיטלקים כתובבי מוסיקה. אימבר הניח, שיוונים לוו תרבותם מעברים ומצרים. ואשר לרומיים: אלו לא היו אלא אנדרופנים בלבד, וכל ספרותם אינה שווה בית אחד מהמרוס או טור אחד מישעיה, "החווה השכור מאלוהים" (שם, עמ' 42). כה דיבך אימבר לישיעה כינוי, שנתן נובלים לשפינוזה. וכל כתבי הורציוס וכל שירי וירגיליוס, אובידיוס וקטוללוס, מרטיאליס ויובינליס פחותים בערכם מ"בית של הומרוס". רומיים מסכנים, הומירוס מסכן, שלא ידע ולא צר צורה של בית מעולם.

קוראיו, כי כשרים פילסו נתיבות ההיסטוריה: "ידיהם ניצענו ערשה של האנושות"²⁴. ולא אמר די עד שעשה אותם גם חכמי תכונה מעולים ויודעי איצטגנינות נשגבים ואמני מדעי-הסוד²⁵. יהודים ירשו ידיעותיהם המיטפיסיות והמוסיקליות מן הכשרים²⁶. ומקורות הקבלה בלשונם נכתבו ולא בעברית²⁷. בקיצור: הכשרים הם חלוצי התרבות. וכמי שבא לזהות גורלו עם גורלם, קבל על ההסטוריה שזנחה מיטיביה כשם שהיא זונחת את הפרט המראה סימני גאונות²⁸.

אדם, שנמלא דעות שונות ומשונות בתחום הסוד כאימבר, הוכרח בזמנו להמשך אחד הלנה פטרובנה בלבטסקי (1831-1891), שיסדה את החברה התיאוסופית ב-1875, יחד עם הקולונל הנרי סטיל אולקוט (1832-1907). בספריה — למן "איסיס ללא צעיף"²⁹ שהופיע בבוסטון בשנת 1877 ועד "קול דממה"³⁰ שהופיע בשנת 1889, הטיפה לאחוזה וביקשה לגלות את הכוחות הסמויים של האדם ואת החוקים הנעלמים של הטבע. אפילו משורר כייטס שעלה בשיעור קומתו על אימבר, נצטרף לחברה התיאוסופית ונתידר עם הגברת בלבטסקי³¹. אין זה תמוה, איפוא, שהמשורר העברי העריץ אשה זו שעשתה יותר "לעילוייה של האנושות מכמה וכמה כמרים"³². ואולם, בעינינו לא היתה זו אשה יודעת סוד, אלא מכוונת את האדם לדרך הסוד. אוצר הסוד טמון בקבלה: "היא עתיקה מתיאוסופיה ונעלה עליה, שהרי היא מזכירה את הקבלה והקבלה אינה מזכירה את התיאוסופיה"³³.

כיוון שאימבר ראה את החסידות כתנועה מיסטית, לא היסס לראות את החסידים כ"תיאוסופיים יהודיים", שקדמו לגברת בלבטסקי ולתנועתה³⁴. אולי מיעט אימבר בהישגיה כדי להעלות קרנו כמורה סוד ב"מעגל פנימי"³⁵, בהסתדרות שהוקמה

23. אוריאל, עמ' 46.

24. שם, עמ' 53.

25. שם, עמ' 49.

26. שם, עמ' 51.

27. שם, עמ' 52.

28. שם, עמ' 42-43.

29. באנגלית: *Isis Unveiled*.

30. באנגלית: *Voice of Silence*.

31. ייטס העריץ את הגברת בלבטסקי, זלזל בתלמידיה ורב עמה כעבור זמן מה. גם ידידו מקגרור מתרס, מתרגמו של הזוהר מדומית לאנגלית, היה ממקורביה. על יחסו של ייטס אל הגברת בלבטסקי ואל מתרס עיין עמ' 63-67 בספרו של Joseph Ronsley, *Yeats's Autobiography*, (Cambridge, Mass., 1968).

32. אוריאל, עמ' 57. אימבר השווה עצמו לגברת בלבטסקי, ללא צל של ספק, כשפסק פסוקו על גדולי עולם: "כל גדולי עולם למן משה רבנו עד הגברת בלבטסקי עברו בכור הגידוף והצליבה" (עיין אוריאל, עמ' 4). הדימויים הנוצריים אינם מקרה, כמוכן, באוריאל. אימבר ביקש לשאת חן בעיני הנוצרים והדה שעליו ליחס עלייתו לאשה נוצרית, אליס אוליפנט, אשתו של לורנס אוליפנט (שם, עמ' 5). על יחסם של אוליפנט ואשתו אל אימבר, עיין מאמרי "נפתלי הרץ אימבר" (*Judaism*, 1956), עמ' 150-154. ומעניין הדבר: אימבר אומר על עצמו, כי "בעורו הכהה דמה יותר לנוצרי מאשר לעברי". עיין אוריאל, עמ' 10. חיבה יתרה נודעה מאימבר לעצמו, אך קשה לשער שקוראיו קיבלו דעתו על עצמו.

33. אוריאל, עמ' 60; עמ' 3.

34. שם, עמ' 61.

35. באנגלית: *Inner Circle* ועיין אוריאל, עמ' 68.

על-ידו ולא האריכה ימים כ"אוריאל". כיון שלא ניחן בכושר אדמיניסטרטיבי נכשל בשני מאמציו. כתב-העת "אוריאל" מת אחר הופעת חוברתו הראשונה, ולא הנחה בני אדם ל"מים חיים" ב"לפיד אמת"³⁶, ולא פתח "סודות החיים" ב"מפתח של אהבה"³⁷. כתב-העת שנועד להיות לוחם בתוך לוחמי "חיל גוטנברג"³⁸ — הן בשירי³⁹ הן בפרוזה — לא הוציא חדשו. אימבר אמר להביא נחמה לאנושות ולפתוח את "ספר החיים החתום" ב"מפתח הקבלה"⁴⁰. ואולם "אריאל" מת בשנת הולדתו.

36. שם, עמ' 2.

37. שם, עמ' 69.

38. איחורו של אימבר: Guthenburg, עיין אוריאל, עמ' 69.

39. שני שירים באוריאל: 'Under the Moon' 'To Guthenburg's Army' חתום בשם הלן פ. טרוי (ראה בנספח למאמר). ואולם אין ספק כי אימבר חיבר את השיר. סגנונו ומבחר מלותיו ניכרים בכל שורה. וכל כתב-העת כולו לא רק נערך אלא גם נכתב על-ידי אימבר אף-על-פי ששמו חתום רק על מאמרו "מוסיקה במיסטיקה". שלשה מן המשתתפים חתומים בשם "הרצל", ארבעה בשם העורך וה"הצגה" — Presentation בלעז — המלאה שבחים ופרטים ביוגרפיים על אימבר מיוחסת למו"לים, אם כי נכתבה לפי השערתי על-ידי אימבר עצמו. בחוברת ספטמבר, שלא הופיעה מעולם, אמר אימבר לתת מאמר בשם 'Idolon and Supneuma', כאמר ביוגרפי על בריות משונות בחייו וחרגום מ"ספר יצירה". אימבר לא ידע, כפי הנראה, ששם ספרם של אליס ולורנס אוליפנט היה Sympneumata. בלשונו של אימבר: *Supneuma* (אוריאל, עמ' 8 ו-*Supneumata* שם, עמ' 10). אימבר מתגאה בעוברת, שלא היתה עוברת, כי סייע לאוליפנט ולאשתו בחיבור הספר: "לאמיתו של דבר אני כתבתי ראשי פרקים של הספר". עיין אוריאל, עמ' 10. גם בדיעה שהובעה על אימבר בעתון הבוסטוני "טרנסקריפט" נאמר, כי "אימבר בילה שבע שנים בארץ-ישראל בביתם של לורנס ואליס אוליפנט, והרכיש להם את היסוד המרעי לסמפנימה". בירינו תיאור מפורט על חיבור הספר ואין בו זכר לסיועו של אימבר. עיין עמ' 373, ועמ' 280-296 ב-Margaret Oliphant W. Oliphant, *Memoir of the Life of Laurence Oliphant and of Alice Oliphant, his Wife*, II (New York, 1891). לא בספרו המפורט של לורנס על חיפה Introduction by Charles A. Dana, *New York, 1887* (*Haifa or life in Modern Palestine*, edited with) ולא בספר "סמפנימה" נזכר שמו של אימבר. בהקדמה ל"סמפנימה" רומז אוליפנט לחלקה של אשתו בחיבור הספר. עיין עמ' VII ב-*Sympneumata of Evolutionary Forces Now Active in Man*, edited by Laurence Oliphant (Edinburg and London, 1885). אימבר לא ידע גם על חרגומו האנגלי של וסטקוט ל"ספר יצירה". זה החרגום הופיע פעמיים לפני הופעתו של אוריאל: (א) *Sefer Yetzirah, The Book of Formation* (Bath, 1887) (ב) הוצאה שנייה הוצאה על-ידי החברה החיאוסופית בלונדון, בשנת 1893, וסטקוט מוזכר "הוצאות אחדות" של חרגומו האנגלי. עיין עמ' 2 בספרו: *An Introduction to the Study of the Kabalah* (London, 1910).

40. אוריאל, עמ' 2.

נספח

שנים משירי אימבר שנתפרסמו ב"אוריאל"
(ראה הערה 39)

To Guttenburg's Army.

Onward, Guttenburg's Army,
We wish you all good speed,
To victorious glory,
Uriel will lead.

Let Truth's triumph march sound,
Her banner hold on high,
Till you bring to the ground
The tower of the lie.

Every line is a torpedo,
Every sentence a sword,
Every thought a bullet,
A rifle every word.

Your bullet is far-reaching,
Catching all its claim,
The shot of Truth's teaching
Never missed its aim.

The Pharisees had their days,
In dark, bygone ages,
Now light pierces its rays
Upon URIEL'S pages.

Onward, soldiers of URIEL,
To conquer the strife,
And open with the key of love
The mysteries of Life.

Under the Moon.

Why, when the moon's rays shine on our faces
Are we lifted away from the world with scarce
traces

Of thought of life on this immediate plain,
Dreamy and happy, wishing again
To be transported to the realms around
The cloudland of either which seems to bound
Our vision, but sometimes we seem to see
Away into almost eternity?

Why, when the moon's rays shine in our eyes,
We almost feel we are inwardly wise,
Surmounting all difficult logic and science,
Happily contemplating with self-reliance
On the world beyond the moonlit trail,
As if we could pierce beyond the veil,
With its imperial starlit skies,
When the moon's rays shine into our eyes?

(HELEN F. TROY.)